

Sind'de İslâm Fetihleri II

Dr. Öğr. Üyesi Ali Üremiş

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi

Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı

aliuremis@gmail.com

Öz

Ana hatlarıyla Pakistan'ın güneydoğusunda İndus (Mihrân) nehri çevresini kaplayan Sind bölgesine Müslüman Arapların ilgileri, Muâviye zamanından itibaren Emevîler döneminde giderek artmıştır. Sind'in zaman zaman Hilâfet merkezindeki Hâricî vb. isyanlarına katılan bir takım suçlu ve kaçakların sığınak bölgesi hâline gelmesi ve idarecilerin onları takip ve cezalandırma girişimleri üzerine oralarda yerel güçlerle işbirliğine kalkışmaları, bu ilginin canlı kalmasına ciddi katkıda bulunmuştur. Peş peşe atanan komutanların havaliye düzenlediği seferlerde bölgenin coğrafi yapısının çetin, Zutt'lar vb. zümrelerden oluşan insanın yaman savaşçı karakteri, ağır kayıplar verilmesine yol açmışsa da Sind topraklarındaki Mekran, Dibal, Kîkan, KUSDâr gibi önemli yerleşim merkezleri zapt ya da fetih edilip pek çok esir ve ganimet ele geçirilmiştir. Abdülmelik b. Mervân (685-705)'ın Irak ve doğu illeri -genel- valiliğine atadığı, oğlu I. Velîd (705-715)'in de yerinde bıraktığı Haccâc ile birlikte bölgenin esasen Emevîlerin tarihinde âdeta yeni bir çığır açılmış, büyük fetih hamlelerine girişilmiştir. Hulefâ-yi Râşidîn Dönemi'nin tecrübelerinden azami istifade için pek çok vali aynı görevlerine yeniden atanmış hatta ekserisi, Sind'in fethi uğruna hayatını bölgede kaybetmiştir. Yerli halktan toplanacak haraç, vergiler vb. hususlarda bazı düzenlemeler yapma yoluna da gidilmiştir. Ne var ki çabaların tümüyle kalıcı olamadığı, birçok yerin tekrar zaptı veya fethi için seferler gerçekleştirilmesinden anlaşılmaktadır. İşte 708'lerden itibaren Muhammed b. Kâsım'la kalıcı hâle gelen fetihlerin zeminini oluşturan ön aşamalar; birçok olayın yakın şahidi olan el-Kûfî ve diğer kaynaklardan da yararlanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm, Sind, Hind, Emevî, Haccâc.

Islamic Conquests in Sind II

Abstract

In an outline, Muslim Arabs' interests for the Sind region, which enclose around the Indus (Mihrân) river in the Southeastern Pakistan, have gradually increased since the reign of Muaviye. From time to time, transformation of the Sind into a refuge region for some criminals and fugitives that had been included in some external (Harici) revolts in the center of the caliphate, and the authorities' collaboration with some local forces to follow and punish them, contributed to these interests. Although in the attacks of the commanders who were appointed one after another, the tough geographical structure of the region and the warriors such as Zutts who had egregious characters caused heavy losses, such important

Gönderim Tarihi / Sending Date: 28/11/2018

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 05/04/2019

places as Mekran, Dibal, Kikan, Kusdar were captured and many loots and captives were obtained. With the ruling of Hajjāj who replaced Velid the I. (705-715), appointed by his father Abdulmelik b. Mervan (685-705), in the history of Umayyads, a new era and new conquest attempts started. In order to take advantage of experiences of the first four caliphs (Hulefa-i Rashidin), many governors were assigned to the same places again and even many of them died for the sake of the conquest of the Sind region. The issues such as taxes or tributes from the local people were arranged. Even so, it is understood from the attempts to conquer the region that the efforts were not long lasting. It was attempted to put forward the processes creating the background of conquests which were permanent with Muhammed b. Kasım as of 708s, by referring to El-Kufi who were the witnesses of many events and by benefitting from the other sources.

Keywords: Islam, Sindh, India, Umayyad, Hajjāj.

GİRİŞ

Bir seri araştırmanın ilk aşaması sayılabilecek çalışmamız (Üremiş, 2017), Arapların; "Bilâd-ı Hind ve Sind" diye isimlendirilen bölgeye iktisadî, askeri, tebliğ vb. sebeplerle yabancı olmadıklarını, Hindistan'ın kuzeybatısında giriş kapısı ve anahtarı konumundaki Sind (İndus) vadisine de asırlarca sürecek fütuhât hareketinin öncüleri olarak ilk İslâm akın ve fetihlerini, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin halifelikleri zamanında (634-661) yoğunlaştırdıklarını göstermiştir. Yine İslâm ordusunun; Hint alt kıtasının kuzeybatısındaki tarihî bölgede yani günümüzdeki Pakistan'ın Sind (Sindh) eyaletinde Dibal civarında ve Kîkan havalisindeki zaferlerinin sevincini yaşayamadan, Hz. Ali'nin şehadeti ve Muâviye'nin hilafete geçmesi akabinde, 662'de harekât üssü Mekran'a dönmek zorunda kaldığını ortaya koymuştur.¹

Bahsedilen çalışmada sebeplerine değinildiği üzere konuya doğrudan 708'lerden itibaren Muhammed b. Kâsım'ın Sind fetihleriyle girilmesi yüzünden âdeta meçhul kalan ya da birkaç satırda geçirilen Muâviye dönemi ve izleyen ilk Emevî halifelerinin bölgedeki fütuhât hareketleri, bu çalışmada ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Sind'in Müslümanlarca fethinin ilk adımını Muhammed b. Kâsım'ın 712 yılında Raca Dâhir'i yendiği savaş olarak kabul edebiliriz (Kuyumcu, 2018, s. 11). Ama neredeyse elli yılı bulan bu devre tamamıyla aydınlatılmadan, müteakip Abbasî ve Türk hâkimiyetiyle ilgili dönemler, dolayısıyla bugün Hindistan'da milyonları bulan Müslümanların İslâmlaşma ve buralarda teşekkül eden İslâm kültürü safhaları anlaşılammamaktadır. Bunu yaparken ülkemizde bilinip istifade edildiğini söylemenin zor olduğu oysaki çoğu zaman hâdiselerin tanığı, duyanı ve detaylı anlatanı olan bir müellifin eserinden (el-Kûfî, 1992; Üremiş, 2005) de faydalanılacaktır.

A- MUÂVİYE b. EBÛ SÜFYÂN DÖNEMİ

Emevî hilâfetine kurucusu Muâviye b. Ebû Süfyân (41-60 / 661-680), bir süredir epeyce yavaşlamış bulunan fetih hareketlerini üç cepheye yeniden başlattı. İkinci cephe olan Basra'ya bağlı Horasan ve Sind bölgelerinde itaatten çıkan bazı yerleri tekrar hâkimiyet altına alıp yeni fetihler gerçekleştirmek üzere harekete geçti (Aycan, 2005, Cilt 30, s. 332-333). 663 yılında dört bin mücahidin başına atadığı Abdullah b. Sevvâr el-Abdî'yi, Sind'i fethetmesi için görevlendirdi. Onu; Bilâd-ı Sind'de Kîkan² diye bir dağ bulunduğu,

¹ Müslüman Araplar, ilk defa Hz. Ömer'le 14-15 / 635-636'larda başlayıp Osman ve Ali dönemlerinde; tam donanımlı ve hareketli birliklerle ihtiyatlı şekilde keşif, sızma harekâtı ve yıpratma savaşlarıyla Sind'in aşağı kısmını ele geçirip takip edecek kalıcı fetihlerin zeminini hazırlayan ön aşamayı belli oranda gerçekleştirmişlerdir. Hind sınırlarındaki fetihler sürdürülürken Mekran, Hz. Ömer zamanında alınmasından itibaren lojistik ve stratejik bir üs; Sind ise Hz. Osman devrinde Müslümanların ilk müstakil iskân mahalli hâline getirilmiştir. Hatta Hz. Ali'nin emriyle 39 / 659'larda, Hâris b. Mürre el-Abdî; beş yüzü süvari bin beş yüz kişilik özel ve tam teçhizatlı, hareketli bir birliğin başında yola çıkarak Sind beldelerinden Kîkan'a ulaşmış, burada ve Kûhpâyeye (Kûhmâyeye) bölgesinde ciddi başarılar kazanmıştır. Ancak askerlerinden geriye kalanlarla; hilâfet merkezinden gelen haberlerden tedirgin olarak, 42/662 yılına dek durup adamlarının büyük çoğunluğunu şehit verdiği Hind hudutlarından, harekât üssü Mekran'a dönmek durumunda kalmıştır (el-Kûfî, 1992, s. 76-77; Belâzürî, 1987, s. 608; İbnü'l-Esir, 1982, Cilt 3, s. 381; Üremiş, 2017, s. 483-484).

² Kîkan (Kîkânân/Keykânân/Kaykân): Günümüzdeki Pakistan'ın Belûcistan eyaletinde Kalat bölgesi'nde yer alıp iyi cins atlarıyla şöhrete ulaşmış şehir hakkında bkz. İbn Hurdâzbih, 1889, s. 18, 56; el-Gâmîdî, 1996, s. 58 nu.2. İbn Havkal'a (1939, s. 326) istinaden Strange de (1905, s. 332) buranın, Kandâbil bölgesinde bulunan Kîzkânân veya Kîkan şehri olabileceğine işaret eder. Belâzürî (1987, s. 608, 625) Kîkan, "Sind bölgesinden Horasan'a komşudur ve halkı Zut'lardan oluşur" der. Baloch (1983, s. 42) ise Fathnamah-i Sind'i; el-Kûfî'nin Farsça tercüme ve telifini tashih ve tahkikli şekilde neşrederken (Üremiş, 2005, s. 305-312; Üremiş, 2017, s. 478 nu.3) saha araştırmalarıyla yılların emeğinin mahsulü olarak eklediği 158 s. İngilizce notlar ve izahlar kısmında Belûcistan'ın Kalat bölgesinde Kaikan diye bir kale olduğunu belirtir.

insanlarının yüksek boylu atlarıyla çok yaman savaşçı ve fetih ruhu taşıdığı ancak sıkıştıkları anda dağlara iltica ettiği, ahali gibi yöneticilerinin de bu hususlarda gaddar ve inatçı olduğu, bölgeye ulaştıklarında ganimetlerin bolluğuna aldanıp sürece kapılmamaları konusunda sıkı sıkıya uyardı.

Muâviye, Sind hududu valiliğine tayin ettiği Abdullah b. Sevvâr'ın³ bölgede ilerleyişini sürdürürken yemek pişirmek için bile ateş yakmaya⁴ ihtiyaçları olmayacak tarzda levazimat/ gıda maddeleri ile donatılmasına kadar tüm tedbirleri düşünmüştü. İslâm orduları bu denli gizliliğe riayet ederek Kîkan'a ulaşmış ise de varır varmaz şiddetli muharebeler başladı. Burada ilk çarpışmalarda küffarı büyük bir hezimete uğrattı muazzam ganimetler elde etti.⁵ Ancak Kîkan halkı setlerle, barikatlarla kapattıkları dağların geçitlerinden ve inşa ettikleri gizli yollardan geri çekilip bir süre sonra tekrar hücumla geçiyordu. İki tarafın çatışmaları o kadar şiddetli cereyan ediyordu ki Abdullah'ın, askerlerini toplayıp: "Ey Muhacirîn ve Ensâr evladı! İmanlarınızın paramparça olup dağılmasını istemiyorsanız, şehadet mertebesine ulaşınca kadar bir an bile kâfirlerden yüzünüzü çevirmeyi düşünmeyiniz." hitapları, teşvik ve gayretleri ile ordunun dağılması güçlüğüle önlenmiş (el-Kûfî, 1992, s. 78-79).

Komutanları Abdullah'ın coşkulu sözleri üzerine Müslümanlar âdeta galeyana gelerek hücumlarını yoğunlaştırmış ve muharebe meydanında kılıç şakırtılarından başka ses duyulmaz olmuştu. Tam bu esnada Benî Abdi'l-Kays'dan bir adam; "karşıma çıkacak bir babayiğit var mı?" diye meydana atılınca düşman ordusunun reisi ortaya çıkmış; peşinden Yâsir b. Sevvâr ile birlikte Benî Abdi'l-Kays fırlamıştı. Toparlanma, psikolojik üstünlük sağlama çabaları vb. olarak da değerlendirilebilecek bu tarz karşılıklı mübarezelerle çatışmalar sürerken Kîkan ordusu topyekûn savaş alanına dolmuş ve çarpışmalar iyice şiddetlenmişti. Öylesine ki dağların geçitleri bile cesetlerle dolup taşmış ve yapılan meydan savaşı sonucunda Müslümanlar, Kîkan'da ağır bir yenilgiye uğramaktan kurtulamamıştı.⁶

Savaşa katılan ve ihtiyaçlarını karşılamak için o gün sahadan, çarpışmada öldürülenlerden ganimet olarak yüz tane yüzük çıkarıp aldığını söyleyen bir kişinin; meçhul Fetihnâme-i (Fethu's-) Sind müellifine anlattığına göre İbn Sevvâr hem vuruşmakta hem de adamlarını hücumla teşvik etmekteydi. Müşriklerden sayısız adam öldürmüşlerdi ama ne var ki bu zorlu günün sonunda Abdullah b. Sevvâr harp meydanında şehit düşmüştü. Büyük kahramanlıklar gösteren komutanlarının da kaybı üzerine askerlerden sağ kalabilenlerden çok az bir kısmı, Mekran'a dönebilmişti. Durum Muâviye'ye haber verilince

³ Belâzürî (s. 608) yıl vermezken el-Kûfî (s. 78), 44; İbnü'l-Esîr (Cilt 3, s. 437), Nüveyrî (Cilt 20, s. 266) ve İbn Haldûn (Cilt 3, s. 169) 43 senesi derler. Kûfî haricindekiler İbn Sevvâr'ı, İbn Âmir'in ya da bizzat Muâviye'nin Hind suğûruna atadığına işaret eder.

⁴ Ne var ki ilerleyiş sürerken bir gece Abdullah b. Sevvâr ateş/a yakıldığı'nı görmüş/ haberi verilmiş, o da askerlerinden birisine olayı araştırtmıştı. Meğer bir kadının doğum yapabilmesi için ateşe ihtiyaç duyulmuş, Abdullah da yasağın delinmesine ses çıkarmamıştı (el-Kûfî, 1992, s. 78). Bu varyantı daha mantıklı olan hadisenin; lohusa bir kadının canının helva çekmesi üzerine cereyan ettiği, Abdullah'ın da bu yüzden ve cömert biri olmasından dolayı askerlerine üç gün helva dağıttığı; hatta insanlar evlerini daha kolay bulsunlar diye geceleri ateş yakıp açlığı önlemeye çalıştığı tarzında birbiriyle tutarsız nakilleri de bulunmaktadır (Belâzürî, 1987, s. 608-609; İbnü'l-Esîr, 1982, Cilt 3, s. 437).

⁵ Tam burada Belâzürî (1987, s. 548, 608) ve İbnü'l-Esîr (1982, Cilt 3, s. 437) Abdullah'ın, Muâviye'ye gelip beraberinde getirdiği meşhur, tarihî Kîkan atlarını hediye ederek bir süre yanında kaldığını, sonra da Kîkan'a döndüğünü kaydeder ki bu gelişin, yöredeki gidişat hakkında bizzat rapor verip takviye sağlamak amacıyla olduğu düşünülebilir.

⁶ Bilgilerini ekseriyetle dayandırdığı el-Kûfî olayları böyle ayrıntılarıyla anlatıp bahsetmediği halde Belâzürî ve İbnü'l-Esîr bu savaşı, Kîkan halkının; Türklerin yardımı sayesinde kazandığı kaydı da ilâve etmektedir.

bu gelişmelerden duyduğu büyük üzüntüyü şiir mısralarıyla dile getirmişti (el-Kûfî, 1992, s. 79-80).

Bir tarafta Müslüman kuvvetlerin böylesine düzenli seferi Hindular tarafından geri püskürtülürken (Ahmed, 1995, s. 9-10) öbür tarafta 43/663 yılında Muâviye'nin, Ermâbil⁷ fethi görevlendirdiği Ömer b. Abdullah b. Ömer (Ma'mer); Hz. Osman zamanında aynı vazifeyi yaptığı için Basra valiliğine tayin edip -Erdebil ve Ummân gazasına çıkan Kays b. el-Heysem es-Sülemî'yi yakinen takibi ve gerekirse takviyesi hususunda tembihlediği- Abdullah b. Âmir b. Küreyz b. Rebâa;⁸ (el-Kûfî, 1992, s. 78) bunun da önceden Sîstan/Sicistân valiliğinde bulunması münasebetiyle tekrar atadığı Abdurrahman b. Semüre b. Habîb işinin başında idi.

Abdurrahman sekiz bin kişilik İslâm ordusuyla, İran ile bugünkü Afganistan arasındaki hudut bölgesinde en geniş anlamıyla Sîstan içerisinde kalan Zerenc, Kîz (Kişş), Dâver, Zûr, Kâbil (Kâbul) gibi bazı önemli şehirleri tekrar ele geçirirken Bust ve Zâbul'u da anlaşma yoluyla fethetmişti (Belâzürî, 1987, s. 555; İbnü'l-Esîr, 1982, Cilt 3, s. 436-437). Bir başka ifadeyle ülkeyi dışarıya bağlayan kuzey batıdaki üç hayatî yolun; Hindistan tarihinin önemli bir kısmını teşkil eden ve istilâ hadiselerinin çoğunlukla ortaya çıkıp geliştiği Kâbil, Kandahar ve Mekran yollarının açıldığı havzanın önemli bir kısmını hükmü altına almıştı (Üremiş, 2017, s. 479-480 nu.9-11; Daudî, 1995, s. 30-34). Sayılan yerlerin çoğuna Hulefâ-yi Râşidîn (632-661), daha doğrusu Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali zamanlarında akınlar yapılmış; yer yer Sîstanlıların yoğun direnişiyle karşılaşmış; bazen Sîstan'ın eski merkezi Zerenc (Strange, 1905, s. 335-340) gibi haraç ödemeleri şartıyla anlaşma yoluna gidilmişti (İbn Haldûn, 1988, Cilt 2, s. 580). Ancak böyle zapt edilen bazı yerlerin sakinleri, fâtihterin uzaklaşmasından sonra Arap birliklerini kovabilmekte;⁹ şartların icabı bu gibi durumlar yüzünden tekrar tekrar savaşa, ahalisini ikna vb. sıkıntılarla karşılaşılabilirdi. Nitekim bu başarılı harekâtından sonra Abdurrahman b. Semure de Sîstan'dan ayrılmak zorunda kalınca Kâbil Şahu (Rutbîl) Müslümanları memleketten çıkarmak için büyük çaplı bir teşebbüse girişti (Belâzürî, 1987, s. 553-555; Büchner, 1997, Cilt 10, s. 718).

Muâviye de vakit geçirmeksizin 44/664'te Basra eşrafının mühim simalarından Mühelleb b. Ebî Sufrâ'yı Sind sınırına yolladı. Yanındaki kuvvetlerle Multan ile Kâbil arasında kalan Benne ve Ehver (Lahor) bölgesine gelen Mühelleb, karşısında çıkan düşmanlarla savaştı (Belâzürî, 1987, s. 608; Yâkût, 1989, Cilt 1, s. 594; Zehebî, 2003, Cilt 2, s. 1010-1011).¹⁰ Onun Kâbil bölgesinden geçerek Lahor'a ulaştığı bu yol; üç yüz otuz üç yıl sonra da 997'de Gazneliler'in İslâm'ın gelişi gayesiyle tekrar kullandığı İslâm'ın ilk geliş yolu oldu (Daudî, 1995, s. 37-38). Kumanda ettiği özel kuvvetler, Multan'ın içlerine girmekte zorlandılarsa da sayısız esirle döndü. Daha büyük çaplı ve kalıcı sonuçlara yol açacak sonraki seferlerde bu savaşçılar önemli rol oynadı (Beveridge, 1858, Cilt 1, s. 40). Bu arada Baloch'un (1990, s. 35); Mühelleb ve Sinan b. Seleme'nin Mekran, Nukan, Nikan ve Kusdâr

⁷ Belâzürî'de şehrin adı başka münasebetlerle Ermâil şeklinde kaydedilirken (s. 613) yılı sadece İbnü'l-Esîr verir.

⁸ İbn Haldûn, Halifenin Basra valiliğine atayıp Horasan ve Sicistân'ı da ona bağladığını nakleder (1988, Cilt 2, s. 577; Cilt 3, s. 169).

⁹ Tabiatıyla böylesi olaylar hep Zerenc örneğindeki gibi olmamıştır. Özcan'ın işaret ettiği (2009, (1988, Cilt 37, s. 242) üzere Sind'in, Hindû râcpûtların hâkimiyetinde bulunduğu dönemde, bölgedeki Budistlerin; rahatsızlıklarından dolayı Müslümanları kurtarıcı gibi görüp fetihler veya mücadeleler esnasında onlara yardım ettikleri bilinmektedir.

¹⁰ Yâkût, Benne'nin; Kâbil'in bir şehri olduğunu da belirtir. İbnü'l-Esîr, Ehver'i Ahvaz diye zikreder (Cilt 3, s. 446) ki İran'da Huzistan Eyaleti'nin yönetim merkezi olan Ahvaz (Yâkût, 1989, Cilt 1, s. 338-341) ile bir karıştırmanın olduğu ortadadır.

(şimdiki Belûcistan) vb. yerlerde yürüttüğü harekâtın ve bununla alâkalı gelişmelerle nüfuzun kademeli ve çok yavaş ilerleyebilmesinin sebeplerini, bölgenin şartlarının zorlu olması kadar oralarındaki Türk savaşçıların varlığına bağlaması ilgi çekicidir.¹¹

Muâviye ertesini yıl Abdullah b. Âmir'i,¹² dört ay sonra Hâris'i görevden alıp yerine - baba bir kardeşi olduğu inancını teyit için- Ziyâd b. Ebîh/Ebî Süfyân'ı; Irak'ın iki büyük şehrinden birisi Basra valiliğine atayıp daha sonra (50/670) diğeri olan Kûfe'yi de ona bağladı. Hatta Irak vilayetinin içine aldığı Ahvaz, Fars, Kirman, Horasan, Sîstan, Taberistan ve Cürçân gibi yerlerin yanı sıra Hind, Bahreyn ve Umman'ı da bağlamak suretiyle çok geniş yetki verdi (Taberî, 1967, Cilt 5, s. 215-217; İbnü'l-Cevzî, 1992, Cilt 5, s. 212; İbnü'l-Esîr, 1982, Cilt 3, s. 447; Aycan, 2013, Cilt 44, s. 481).

Zaferlerde duraksamalar veya başka sebepler olmalı ki görevden alıp atamalar ve isim değişiklikleri de sıklaşmıştı. Muâviye, Emevîlerin Irak valisi Ziyâd b. Ebîh'e daha fazla zaman geçirmeksizin Hind bölgesindeki fütûhat hareketini sürdürmek için liyakatli birisini bulmasını emretmişti. Yazışmalar sonunda 50/670 yılında (Uslu, 1990, s. 45) Suğûru Hind (Mekran) valiliğine, Sinan b. Seleme b. el-Muhabbak el-Hüzelî'nin tayin edilmesi kararı ağır bastı. Ancak bu zat her nedense yirmi beş ay sonra Ziyâd tarafından valilikten azledildi;¹³ yerine de Râşid b. Amr el-Cüdeydî atandı. Azmi ve gayretiyle şöret bulan bu şahsı, Muâviye huzuruna çağırıp tahtının yanı başına oturarak devlet işleri hususunda baş başa uzun süre görüştü. Sonra da devlet ricalinin katıldığı bir törenle: "Râşid öylesine şerefli bir kimsedir ki her hâlükârda ona uyup itaat etmeniz, savaşlarda tek başına kalsa dahi destek olarak asla terk etmemeniz gerekir" sözleriyle iltifatlarda bulunup yola çıkardı (el-Kûfî, 1992, s. 80-81).

Râşid b. Amr Mekran'a varınca Arap devlet erkânını toplayıp Sinan'ı huzuruna kabul ederek övgülerle başarılarını kutlamış ve görevi devralmıştı. Hemen Sind nahiyelerine taarruzlara başlayan Râşid, ciddi bir mukavemetle karşılaşmaksızın Kûhbâye'ye kadar ilerlemiş ve vergilerini toplamıştı. Kîkan'a yönelerek burada bir yıl kadar kalmış; bu süre zarfında biraz da şartları zorlayarak önemli miktarda mal ve ganimet tahsil etmişti. Daha sonra buradan Sîstan yoluyla Münzir (Mundhir) Dağı'na¹⁴ ve Bahraj (Behrec)¹⁵ tarafına doğru ilerlemeye başlamıştı. Ancak bu bölgenin dağlı ahalisi, oluşturdukları elli bin civarındaki savaşçıyla Râşid ve süvarilerinin arasındaki yolları engellerle kapatıp kesmişler, iyice mevzilenmişlerdi. İki taraf arasında sabah başlayan ve günün sonuna dek süren

¹¹ Belâzürî (1987, s. 608) ve İbnü'l-Esîr (1982, Cilt 3, s. 437, 446), Kîkan beldelerinde atlarının kuyrukları kesilmiş / toplanmış vaziyetteki on sekiz Türk süvarisiyle karşılaşarak hepsini öldüren Mühelleb'in; "bu Acemler (Arap olmayanlar), atlarının kuyruklarını toplamaya (ki eski bir Türk âdeti olup kendilerini vatan, millet vb. uğruna feda ettikleri manasına gelirdi) Araplardan daha lâyük değildir" diyerek aynı şeyi kendisinin de gerçekleştirdiğini ve bu uygulamayı Müslümanlardan ilk yapanın olduğu bilgisini de nakleder. Baloch bu rivayetlerin etkisinde fazla kalmış olmalıdır.

¹² Taberî (Cilt 5, s. 212), Abdullah'ın azlini, 44 yılı; çok iyi bir insan olup sefih etraftan yakasını kurtaramaması, hırsızlara bile gereken cezaları uygulamaya kıyamaması, bu yüzden de Basra'da fitne fesadın artması vb. olarak kaydeder.

¹³ Burada Belâzürî (1987, s. 609), Sinan'ın; fazilet sahibi ve kendini ibadete vermiş olduğunu, Mekran'ı savaş yoluyla fethederek (Hakîm b. Cebele el-Abdî olduğu rivayetine de yer verir) şehir hâline getirip oraya yerleştiğini ve ülkede hâkimiyeti sağladığını; askerlere talak yemini ettirdiği, kadınları daha kolay boşayabilmenin yolunu açtığı gibi ilave bir bilgi de nakleder ki görevden alınışında bu hadisenin de etkisinin olabileceği düşünülebilir.

¹⁴ Bu dağın adı, Ziyâd'ın Hind hududuna vali tayin ettiği el-Münzir b. Cârûd el-Abdî'nin buralarda şehit düştüğünü (Belâzürî, 1987, s. 610; Baloch, 1983, s. 44; Üremiş, 2005, s. 305-312) hatırası olarak o günlerden kalmış olmalıdır.

¹⁵ Bu yerleşim birimi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Strange, 1905, s 330 nu.2; Üremiş, 2017, s. 480 nu.13.

şiddetli çarpışmalar neticesinde Râşid b. Amr; savaş alanında şehadet mertebesine ulaşmıştı.¹⁶

Hakikaten de Belâzürî'nin, "Raşid'in, Kîkan'da kazandığı zaferden sonra Mîd üzerine yürüyüşü esnasında öldürüldüğü" (1987, s. 609) kaydı; Dames'in, "Sind havalisinin en çetin zümrelerinden Zutt ve Catlar¹⁷ ile karşılaştığı için fütuhât dayanıp kalıyordu" (1997, Cilt 2, s. 504) ve Ferrand'ın, ilerleyen dönemlerde bile "Basra körfezinin limanlarında veya Basra ile Vâsıt arasında yerleşik Zott'ların halifeye başkaldırıp senelerce çarpışacak ve Bağdat'la Basra'nın münasebetlerini kesecek kadar güçlüydüler" (1997, Cilt 13, s. 624) tahlilleriyle örtüşmektedir.

Ziyâd b. Ebîh tarafından ikinci kez bölge valiliğine getirilen ve müellifin; oğlu olduğu haber verilince babasını bizzat Hz. Peygamber'in kutlayıp adını koyduğunu, "sırf bu yüzden bile bin Sinan yoluna feda olsun" diye iftihar ettiğini bildirdiği Sinan b. Seleme, İslâm ordusunun başında derhal Mekran'a yönelmişti. Çünkü rüyasında gördüğü Rasûlüllah tarafından "şecaatini kullanıp harekete geçerse gidebildiği her yeri fethedeceği hususunda müjdelendiği" için iyice gayret gelen Sinan b. Seleme; Hind sınırlarına kadar ulaşmış, pek çok yerleşim mahallini hâkimiyeti altına almış; hatta Kîkan vilâyetine varmıştı. Böylece ele geçirilen vilâyetlerde senelerce sürececek bir İslâm hâkimiyeti başlamıştı. Daha sonra tekrar harekete geçen Sinan, Bûdhîh'e kadar ulaşmış ancak pusuya düşürülerek şehit edilmişti. Arkasından pek çok mersiye söylenmişti (el-Kûfî, 1992, s. 82-83).¹⁸

Muâviye'nin saltanatını güçlendiren ilk kişi diye tanıtılan, yönetimde şiddete başvursa da idarecilik ve problemleri çözmede çok mâhir olan, Kur'an'ın harekelenmesi ve noktalanması işini de başlatıp devrinin dört Arap dâhisinden biri kabul edilen Ziyâd b. Ebîh

¹⁶ Ana kaynakların çoğunlukla olayları tarih vermeden zikredip zaman zaman isim/tarihleri karıştırmaları sebebiyle Uslu (1990, s. 43, 46) da 51/671'de atandığını söylediği Râşid'in ölümünü 50 yılı olarak vermiştir. Nitekim bu kişinin daha önce 42/662 yılında da Muâviye'nin Irak valisi Abdullah b. Âmir tarafından Sind hudutlarına gönderildiğini, o oralarda savaşırken ardından 43/663'te Abdullah b. Sevvâr'ın Hind sınırlarına atandığını zikretmiştir.

¹⁷ Belâzürî'nin "...nakledilen Zuttlar, Vâsıt ile Basra arasındaki sazlıkları zapt etmişlerdi (1987, s. 235); Bûdhe Zuttları... (s. 612); Sürest halkı Mîdler olup denizden yüzüp geçerlerdi (s. 618); Kîkan halkı Zuttlardı...Zutt ileri gelenleriyle beraber Mîd üzerine yürüyüp denizden bataklıklarına su akıtıp sularını tuzlandırdı" (s. 625) vb. diye yer yer Zuttlarla ilgili bilgilerle karışık olarak bahsettiği Mîdler hakkında İbn Havkal (1939, s. 323-324) çok daha net; "Sind ülkesindeki kafirlere Bedehe (Bûdhe Buda?) denilir ki onlar, Mîz (Meyd) diye tanınan bir kavimdir. Tûrân-Mekran-Multan ve Mansûra (eski Brahmanâbâd) şehirlerinin hudutları arasında dağınık halde yaşayan kabilelerdir. Mîhrân (İndus/Sind) nehrinin batıdakiler soylu deve yetiştiricisidirler; Horasan, Fars, Belh, Semarkand ve diğer benzeri yerlerin deve üretip yetiştiren ahalisi, bilhassa onların meşhur fâlih cinsi develerine çok rağbet ederler. Bedehe şehri, ihtiyaçlarının tedariki için Kandâbil ile sıkı ticari münasebet içerisinde (Minorsky, 1997, Cilt 12/2, s. 113'te Belâzürî'ye dayanarak 'Budha idarî bölge; merkezi de Kuzdâr'dan beş fersah mesafedeki Kandâbil'dir' der). Bedeheler, Berberi göçebeleri gibidirler; kulübelerde barınırlar, sık çalılık/sazlık ve bataklıklarda hayatlarını sürdürürler. Mîzler ise Multan sınırlarından (Arap) Deniz(in)e kadar Mîhrân'ın kıyılarına yakın yerlerde yaşarlar. Sayıları çok olup Mîhrân ile Kamuhul arasında yaylak-kışlak olarak kullandıkları bozkırları ve meraları mevcuttur." şeklinde epeyce detaylı bilgi verir. Ayrıca Zuttlar hakkında da "Mansûra ile Mekran arasında, Mîhrân nehrinden sızan suların beslediği bataklıklar vardır ki oralarda -Sind'de- Zuttlar diye tanınan topluluklar oturur. Nehre yakın kısımlardakiler Berberiler gibi kulübelerde kalırlar, ekserisinin gıda maddeleri genellikle balık ve su kuşlarıdır. Büyük, görkemli balıkları avlar; parmak kadar küçüklerini ise avlamazlar (s. 328). İki ana kaynağın da bu iki topluluk hakkında verdiği bilgiler, yerleşim yerleri ve yaşantıları itibarıyla çok zor ayırt edilebilecek kadar iç içe bir hayat biçimi içerisinde olduklarını göstermektedir. Nitekim Dames'in Belûcistan maddesindeki (1997, Cilt 2, s. 496 vd.); 'Cat (Zutt)'lar, Mîd'ler, Rindler vb. pek çoğunu sayıp farklı klanların bir nüve etrafında toplanmalarından ve o nüvenin ismini almalarından teşekkül etmişler; İndus'un şarkında, garbında, dağlarda ve vahşi havalilerde yayılmışlar; kabile teşkilatlarını korumuşlardır' tahlilleriyle örtüşmektedir.

¹⁸ Uslu da (1990, s. 46) kaynakların vefat tarihi vermediğini ancak Tırazî'nin; 56 / 676 yılını esas aldığı belirtir.

de parmağındaki çiban yüzünden 53/673'te vefat edince¹⁹ (İbnü'l-Esîr, 1982, Cilt 3, s. 493-494; Ebu'l-Fidâ, 1997, Cilt 1, s. 260; Aycan, 2013, Cilt 44, s. 482), Sîstan valisi olan oğlu Abbâd b. Ziyâd hemen Hind sınırına yönelerek bölgenin önemli yerleşim birimi Kîz (Keç)'e²⁰ girdi. Çölü aşarak Kandahar'a vardı; uzun kalpaklar giyen ahalisiyle yapılan savaşta onları hezimetle uğratıp kılıçtan geçirdi. Müslümanlar da ciddi kayıplar verdi ama Kandahar fethedildi. Burada bir süre valilik yapmasından dolayı şehre Abbâdiye adı verildi (Belâzürî, 1987, s. 559, 610; Zehebî, 2003, Cilt 2, s. 464).

Buraya kadarki malumatın bir kısmını farklı anlatan el-Kûfî'ye göre ise (1992, s. 83-84) Sinan b. Seleme'nin şehit olmasından sonra el-Münzir b. el-Cârûd b. Büşr (el-Abdî) 61/681'de "Suğûru Hind" valiliğine atandı.²¹ Müellifin ifadesine bakılırsa Halife (I. Yezid); bu seferden geri dönme ihtimalinin olmadığını ve bunun altından sadece onun kalkabileceğini söyleyen Ziyâd b. Ebîh'in oğlu Ubeydullah'ın da hazır bulunduğu bir ortamda, künyesi Ebu'l-Eş'âs olup şecaati, cesareti ve paramparça harp elbisesinden başka giyeceği olmamasıyla ünlenen Münzir'i, bunların hakkını verme zamanının geldiğini söyleyerek yola çıkardı.

Münzir, zaman geçirmeden "Bilâd-ı Tûrânî"²² tarafına yöneldi; Bûkan (Nûkân)²³ ve Kîkan üzerine yürüdü. Müslümanlar pek çok zafer kazandı; civar beldelere seriyeler gönderdi. Sinan'ın daha evvel ele geçirdiği ancak halkının antlaşmaya sadık kalmayıp bozduğu, üzümleriyle meşhur Kuzdâr (Kuzdâr)²⁴ tekrar fethetti, esirler aldı. Tam bu

¹⁹ İbn Haldûn (Cilt 3, s. 170); Belâzürî'nin, "Halîfü'l-Ensâr" (Ensâr'ın müttefik'i) ve Muâviye'nin Basra valisi dediği (1987, s. 532) Semüre b. Cündeb el-Fizârî'yi, H. 50'de Ziyâd'ın Basra'ya, onun vefatı üzerine aynı yere yine atandığını söyler.

²⁰ İran ve Pakistan'ın Umman Denizi kıyısındaki günümüzde Mekran denilen, Arap/ların ve/ müelliflerinin hurma ve şeker kamışı sayesinde "Mükrân" diye tanıdıkları bölgeyi çoğunluk Sind beldeleri arasında zikreder. Pek çok yerleşim birimine özellikle Kîz (Keşş/Kiş/ş) şehrine sahip olması vb. sebeplerle orta çağlardan bugüne kalabalık, ticari merkez ve stratejik önemi yüzünden İran ve Hindistan tarihinde ayrıcalığa ve Müslümanlar için de suğur beldesi, ikmal ve harekât üssü konumuna sahip Mekran'ın bu önemini iyice artıran beldelerden birisi de -Hind'in nahiyelerinden- Kîz şehridir (Strange, 1905, s. 329-333; Üremiş, 2017, s. 479-480 nu.9,11). Dames (1997, Cilt 2, s. 505); şimdiki Belûclar'ın Mükrân'ı, Makurân diye isimlendirdiklerine, Marco Polo'nun da ([t.y.]: Cilt 2, s. 179) Kesmacoran yani Kêc-Makurân dediği yerin ilk hecesininin Kêc, Kec veya Keç eyaletini gösterdiğine, şimdilerde buraya çoğunlukla Kêc-Makrân denildiğine işaret eder.

²¹ Zehebî (2003, Cilt 2, s. 584, 725, 884) bu tayinin 682'de Kandâbil, başka bir yerde ise Sind suğuruna olduğunu kaydeder.

²² Kesin bir tarifi zorluğuyla birlikte Tûrân; İranlıların, İran'ın kuzeydoğusundaki ülkeye verdikleri isimdir. Belûcistan (Belûc ırkının yayılmış olduğu yerler. Pakistan'ın en batıdaki, en büyük eyaleti ve İran'da bir bölge. Batıdan İran, kuzey ve kuzeybatıdan Afganistan, kuzeydoğudan ve doğudan da kuzeybatı sınır, Pencab ve Sind eyaletleri ile çevrilidir. Güneyde Umman denizine kıyısı vardır.)'da bir bölgenin adıdır. Arap coğrafyacıları Ceyhun-Seyhun (bazen de doğu ve batısı) arasındaki yerleri, "Türklerin memleketi" olarak bu isimle kaydederler (Minorsky, 1997, Cilt 12/2, s. 109, 113-114). Yâkût el-Hamevî (muhtemelen İbn Havkal, 1939, s. 324'e istinaden) burayı Sind'in nâhiyeleri arasında sayar ve Tûrân adıyla Medâin'in bir nahiyesini ve Herat'ın bir küçük kasabasını/köyünü zikreder (1989, Cilt 4, s. 54). İbn Havkal Tûrân'ın; Tûrân diye adlandırılan bir vadinin ortasında, aynı ismi taşıyıp kazaları, imaretlere ve ticaret alanları bulunan kasabasının ve Kur'an'dan üç aşır dahi bilmediği halde ehli Kur'an diye tanınan Emir Ebi'l-Kâsım Basrî'ye ait bir kalesinin olduğunu kaydeder.

²³ İbn Hurdâzbih (1889, s. 56) Bûkân'ı Sind beldeleri arasında sayar. Dames (1997, Cilt 2, s. 505) ise "Nûkân'ın da Kîkân gibi henüz nereler olduğu tespit edilememiş mıntikalardan olduğunu; belki -umumiyetle Tûrân denilen- Kalât yaylasının, idare merkezi Kuzdâr olan, dağlık kısmı idi" der. Belâzürî (1987, s. 611) ahalisinin Müslüman olduğunu söyler.

²⁴ İbn Hurdâzbih Kuzdâr (Kuzdâr)'ı Sind beldeleri arasında gösterirken (1889, s. 56); Yâkût "pek çok rustâklar (köyleri), beldeleri, mahalleleri ve otlakları olup Tûrân'ın küçük bir şehri/ kasabasıdır" diye kaydeder (1989, Cilt 4, s. 54). İstahrî (1927, s. 171, 176-177) ve İbn Havkal (1939, s. 319, 324) da Sind beldelerinden sayıp bir idarî bölgesi ve pek çok şehirlere olan Tûrân'ın meskûn mahalleri (şehir, kasaba, nahiyeye) arasında gösterdikleri Kuzdâr'ın; paşa biçiminde geniş otlaklarının, hurma ağaçları dışında nar, üzüm ve bakmaktan usulan meyve bahçelerinin bulunduğunu haber verirler. Hind'in nahiyelerinden bir nahiyeye kabul eden Ebu'l-Fidâ (1840, s. 348-349) ise burayı gören birisinin, küçük bir kalesinin mevcut, köy gibi bir yer ve tepelerinde düzlüklerinin, civarında da pek çok

sıralarda rahatsızlanan Münzir, 681'de vefat etti. İslâm coğrafyacılarının Sind beldeleri arasında saydığı Tûrân'ın, en önemli yerleşim birimlerinden birisi olan KUSDÂR'a defnedildi (Belâzürî, 1987, s. 610).

B- I. YEZÎD, II. MUÂVİYE VE I. MERVÂN b. HAKEM DÖNEMLERİ

Bu arada Muâviye'nin vefatı üzerine oğlu I. Yezîd (60-64/680-683), babasının Irak genel valiliğine tayin ettiği -Kerbelâ hâdisesinde en fazla sorumlu tutulup lanetlenecek olan-Ubeydullah b. Ziyâd'ı yerinde bırakmış, Basra'ya ilaveten Kûfe valiliğini de vermişti (Taberî, 1967, Cilt 5, s. 338, 459, 465-467; Cilt 6, s. 38; Ebu'l-Fidâ, 1997, Cilt 1, s. 264-266; Yüksel, 2012, Cilt 42, s. 29-30). Münzir'in vefatını haber alınca Sind'in idaresine Kirman'da bulunan oğlu el-Hakem b. Münzir b. Cârud el-Abdî'yi atamıştı. Suğûra vardığını Ubeydullah'a bildirerek üç yüz bin dirhem yollayan Hakem, babası Münzir gibi şecaat sahibi ve şerefli bir savaşçı olup cömertliği ve iyiliği şiirlere konu edilse de nedense görevde ancak altı ay kadar kalabilmişti (el-Kûfî, 1992, s. 84).

Yezîd'in üç buçuk yıllık halifeliği akabinde yerine geçen oğlu ve halefi II. Muâviye, (64/683-684) babasının yaptığı tayinlere dokunmamış, zaten saltanatı da üç ay kadar sürmüştü. Kaynakların suskunluğuna bakılırsa bu dönemde Sind suğûrunda ciddi bir gelişme olmamıştı. Sadece o sıralarda Hakem b. Münzir'den boşalan Sind bölgesine Ubeydullah b. Ziyâd, Harî b. Harî el-Bahilî'yi KUSDÂR valisi olarak atamıştı. İbn Harî yörede şiddetli savaşlar yapıp fetihler gerçekleştirmiş; Bûkan civarında karşılaştığı düşmanlardan yüklü ganimetler alarak dönmüştü (Belâzürî, 1987, s. 610-611). Öbür yandan Hâricî vb. isyanları şiddetlenmiş, Muâviye'nin yerine geçip on bir ay sonra ölen I. Mervân b. Hakem (684-685)'in görevinde bıraktığı Ubeydullah, 67/686'da²⁵ feci şekilde katledilmişti (Taberî, 1967, Cilt 6, s. 86-88; Yüksel, 2012, Cilt 42, s. 30).

C- ABDÜLMELİK b. MERVÂN (ve HACCÂC b. YÛSUF es-SEKAFÎ) DÖNEMİ

Hilâfet makamına geçen Abdülmelik b. Mervân (65-86 / 685-705), İslâm devletindeki iç karışıklıkları ve Hâricîler meselesini büyük oranda hallederek sükûneti sağlamış, uzun süredir sekteye uğrayan fetihleri başlatmıştı. 75/694 senesi sonlarında Irak (Taberî, 1967, Cilt 6, s. 202, 324; İbnü'l-Esîr, 1982, Cilt 4, s. 380; Yıldız, 1988, Cilt 1, s. 266-267), bir süre sonra²⁶ da Hind ve Sind vilâyetlerinin valiliğini Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî'ye teslim etmesi, buraların hatta Emevîler'in tarihinde âdeta halifeleri gölgede bırakan ve asırlarca tartışılacak yeni bir dönemin başlangıcı olmuştu.

Haccâc, vakit kaybetmeden Saîd b. Eslem (Zür'a) el-Kilâbî'yi Mekran valiliğine²⁷ tayin etti. Saîd oraya yaklaşıncı bulduğu, yörede sözü geçen ve nüfuz sahibi olan Ezd kabilesinden Sefhevî b. Lâm el-Hammâmî'ye, birlikte hareket etmeyi teklif etti. O ise "bana böyle bir emir ulaşmadı" deyip reddetti. Saîd, hilâfet merkezine yazıp gerekli izni getirteceğini söyleyerek ısrar ettiyse de ikna olmadığı gibi "seninle asla çalışmayacağım;

bostanlarının olduğunu anlattığını nakleder. Minorsky (1997, Cilt 12/2, s. 113) buranın Kalât (Kelât)'ın 85 İngiliz mili cenubunda, denizden 1234 m. yüksekliğinde; Dames de (1997, Cilt 2, s. 505) şimdiki Khozdâr olduğunu belirtir.

²⁵ Zehebî bu hadisenin, 66 yılında gerçekleştiğini nakleder (2003, Cilt 2, s. 605-610).

²⁶ İbnü'l-Cevzî, 75'te Horasan ve Sicistân olmaksızın Irak (1992, Cilt 6, s. 149); 78'de bu ikisini de ona bağladı deyip (s. 199) Basra'yı da ekliyor (s. 201-202); 79-80 yılını anlatırken ise Irak ve bütün doğunun valiliği (s. 204, 212) olarak açıklıyor.

²⁷ el-Kûfî gibi böyle detaylı bilgi vermeyen İbn Haldûn (1988, Cilt 3, s. 173), Haccâc'ın bu esnada (75 yılı) sadece Irak valisi olduğunu; Saîd'in ise Sind (valiliğin) atandığını ve orada harp ederken öldürüldüğünü kaydetmekle yetinir.

hatta böyle bir şeyden, beraber iştilig etmekten ar duyarım” tarzında hakaretimiz cevaplar verdi. Saîd de dayanamayarak Sefhevî’yi öldürdü ve başını Haccâc’a yollayıp Mekran’a vardı. İlk iş olarak bölgenin vergilerini tahsil edecek âmillerin tayinlerini yaptı. Hind nahiyelerine akınlarda bulunarak bol miktarda gelir elde etti. Bir gün, geniş ve mümbit bir arazide haraç tahsiliyle meşgulken Alâfîler (Îlâfiy/yî/â/n)²⁸ diye bilinen Hâris el-Alâfî’nin oğlu Muâviye ve Muhammed ile karşılaştı. İki taraf arasında çarpışmalar oldu. Saîd’i öldürüp sınır beldelerine hâkim oldu.

Diğer kaynaklar bu olayları; birer ikişer cümle ile birbirlerinden naklederken²⁹ el-Kûfî böyle ayrıntılarıyla anlatıp (1992, s. 84-85) başka bir rivayete daha yer verir: Emevîler içerisinde fitne fesat çıkaran Haricîlerden bir grup kaçıp Alâfîler liderliğinde Sind bölgesi meliki Dâhir’in himayesinde yaşamaya başladı. Hâris el-Alâfî’nin oğulları ve yakınları Sefhevî’nin başına gelenleri duyunca “Bu zat memleketimiz Ummanlı idi. Bizim yakınımız olan bu kişiyi o ne hakla öldürür?” diye durumu müzakere etti. Saîd b. Eslem’in haraç toplama alanına geldiği bir zamanda Alâfîler karşısına çıkıp bağırıp çağırarak tartışma çıkardı. İş, iki grup arasında çatışmaya kadar vardı. Saîd’i öldürüp Mekran ve ona tabi yerleri³⁰ de ele geçirdiler.

Haccâc bu hadiseyi duyunca çok kızdı.³¹ Hind, Sind ve Kandâbîl bölgesi sorumluluğu altında bulunduğundan 85/704 yılında Müccâ’a b. Si’r b. Yezid b. Huzeyfe et-Temîmi’yi, Mekran valiliğine atadı. Daha Müccâ’a ulaşmadan Alâfîler Mekran’dan kaçtı. Kendisiyle görüşmeye çağırırsa da Sind meliki Dâhir b. Çeç’e sığındıklarından bir sonuç elde edilemedi. Serhat boylarında başarılı gazalar yapıp Kandâbîl’de bazı yerleri fetheden ve bir yıl Mekran valiliğinde kalan Müccâ’a 86/705’te burada vefat etti (el-Kûfî, 87; Baloch, 1990, s. 35).³²

²⁸ Hind menşeiinden gelmeleri daha muhtemel olup Mekrân ve Sind hududunda kaldıkları zaman zarfında bazı soydaş kabileleri de temsil etmiş bulunan Belûc/lar/ ırkını; efsanelerde Arap aslından geldikleri ve menkıbelerdeki Haleb adının, Alâfî adındaki Arap kabilesinin gerçek torunlarından birisine ait olduğu faraziyesinin pek kabul edilemeyeceği, metinde seyri incelenen olayların da bu gibi yorumlara katkısı hakkında bkz. Dames, 1997, Cilt 2, s. 497-498, 505.

²⁹ Uslu (1990, s. 50-51), -Belâzürî (1987, s. 611) gibi esas dayanakları olan el-Kûfî’de de tarih olmadığı halde-Tırazî’nin; Alâfîler’in, 80-85 / 699-704’lerde Mekran’da hüküm sürdüğünü kabul ettiğine işaret eder. Ancak kendisi üç beş satır yukarıda Saîd’in tayininin 78/697’de olduğunu belirtir. Oysa Ya’kûbî (1992, Cilt 2, s. 277); İbnü’l-Esîr (1982, Cilt 4, s. 380) ve Nüveyrî (1976, s. 222), hadiseleri 75/694’e ait olarak naklederler. Uslu olayların, Haccâc’ın; Saîd b. Eslem’den onları yakalamasını veya öldürmesini talebi sebebiyle zuhur etmiş olabileceğine de dikkat çeker. Zehebî (2003, Cilt 2, s. 775) ise 79’u verip bu işleri Saîd’in değil, Haccâc’ın âmilini öldürmeleri yüzünden Suğûru Hind (valiliğin’e atanan Hârûn b. Zira’ın yaptığını kaydeder. Tayin’in, 62/682 yılında ve Kandâbîl suğûruna gerçekleşmiş bulunduğunu kaydeder.

³⁰ el-Gâmîdî (1996, s. 59), Sîstan (Sicîstân) ve Kirman’ı da ilave etmektedir.

³¹ el-Kûfî’nin (1992, s. 86), “Saîd’in grubunu çağırıp ‘sizin emiriniz kim?’ deyince onlar; Alâfîler’in anlaşmalarına ihanet ederek onu suikast sonucu öldürdüğünü söylediler. Haccâc, Benî Kilâb’ın içinden birinin gidip Süleyman Alâfî’nin başını keserek Saîd’in evinin önünde kontrolü güç ve çilgün şekilde yas tutan kabilesine teslim etmesini emretti.” şeklindeki anlatımı olaylara farklı boyutlar da katmaktadır.

³² Belâzürî’de (1987, s. 611) tarih verilmez. Ya’kûbî (1992, Cilt 2, s. 277), Nüveyrî (1976, s. 222) ve İbnü’l-Esîr (1982, Cilt 4, s. 380) Müccâ’a ile ilgili bu hadiseleri de 75/694-695 içerisinde nakleder. Üstelik sonuncusu Müccâ’a’nın bir sene sonra Mekran’da vefat ettiğini de belirtir. Bu durumda zikredilen kaynaklarla el-Kûfî’nin on yılı bulan çelişkilerinin izahı zorlaşmaktadır.

D- I. VELİD b. ABDÜLMELİK (ve HACCÂC b. YÛSUF es-SEKAFÎ) DEVRİ

Emevî halifelerinin beşincisi ve en önemlilerinden olan Abdülmelik b. Mervân, yirmi yıl zarfında iç karışıklıkları bastırarak İslâm dünyasının birliğini sağladı ve Atlas Okyanusu'ndan Ceyhun Nehri'ne uzanan bir devlet bıraktı (Yıldız, 1988, Cilt 1, s. 270). Her yönüyle muazzam bir miras devralan oğlu I. Velîd (86-96/705-715), başta Irak umumi valisi Haccâc olmak üzere bu başarıda katkısı bulunan valilere dokunmadı. Hulefâ-yi Râşidîn zamanındaki ilk fetihlerden altmış yıl sonra İslâm tarihinin ikinci büyük fütuhât hamlesini başlattı (Yıldız, 1997, Cilt 13, s. 293-294; Koyuncu, 2013, Cilt 43, s. 30). Çünkü Sind ve Hind'e ulaştırılacak yol güzergâhı ile irtibatlı bazı belde ve bölgelerdeki harekât nihayet itibariyle istenilen sonuçları tam sağlayamamıştı. Başarılar hep geçici olmuş ve buralar bir türlü hilâfet merkezine bağlı, düzenli İslâm diyarı olamamıştı (Daudi, 1995, s. 36; Ahmed, 1995, s. 10).

Bu durumun farkında olan Velîd, Mekran valiliğine Muhammed b. Hârûn b. Zira' en-Nemrî'yi tayin etti. Emevîler döneminin en meziyetli devlet adamlarının başında gelip zulmüyle birlikte ıslahatçılığı ve mâli mevzuattaki düzenlemeleri ile nüfuzu her geçen gün artan Haccâc (Lammens, 1997, Cilt 5/1, s. 19-20) da onu bölgede yapacağı her türlü icraat hususunda tam bağımsız kıldı. Geniş yetkilerle donatarak hazineye ait malların vergilerinin toplanması hususunda gerekli tavsiyelerde bulundu. Aynı zamanda tüm gayretini, Alâfileri yakalamaya ve zapt ettikleri yerleri geri almaya, Saîd'in öcünü yanlarına bırakmamaya sarf ederek 86/705'in, onların bir tekinin bile kalmamasının başlangıç yılı olmasını umduğunu belirtti. Hakikaten de Hârûn beklentileri boşa çıkarmadı; Alâfilerden birisini yakalayıp kestiği başını Haccâc'a gönderirken yanına bıraktığı mektuba; mutluluğunu paylaşmak istediğini, bunu başarmanın devamını getirebileceğini ve yakında diğerlerinin başlarını da göndereceğini yazdı. Nitekim beş yılda yörede karadan ve denizden önemli fetihler gerçekleştirdi (el-Kûfî, 1992, s. 87-88)

el-Kûfî'ye bakılırsa bu dönemde yani Hârûn'un valiliği esnasında Yakut (Serendib) adası³³ meliki; yakut, inci, nadide mücevherat ile delikanlı hizmetçiler ve Habeşli kölelerden oluşan bir gemi³⁴ dolusu emsalsiz hediyeyi, Irak genel (şark umumi) valisi Haccâc aracılığıyla sunulmak üzere Halife'ye yollamıştı. Hatta ecdadı ticaretle uğraşıp adada ölenlerin çocukları olan ve hem Kâbe-i Muazzama'yı ziyaret etmek hem de İslâm hilâfet merkezini görmek isteyen Müslüman hanımlar da gemide bulunmaktaydı (1992, s. 88-89).³⁵

³³ el-Kûfî'nin (1992, s. 88) Cezîretü'l-Yavâkît (Yavâkît: Gökyakut, kader taşı ve safir diye de isimlendirilir. Dünyanın en pahalı ve en değerli taşları arasında olup tarih boyunca, kötülüklerden, ihanetten, büyülerden, yenilgilerden korunmak için bilhassa batı kralları kutsal bir koruyucu; papalık makamı sembolü; Osmanlı hükümdarları da takı olarak kullanmıştır.) dediği Ser/e/a/nd/î/i/b (Seylan): Hindistan'ın güneydoğusunda yer alan ve şimdiki adı Sri Lanka olan ülkedir. Bengal körfezinin başında, Hindistan yarımadasından kopmuş bir parça gibi duran yaklaşık 65000 km²lik bir alanı kaplayan, kırmızı yâkut, elmas, biber, güzel kokuları ve başka hiçbir yerde yetişmeyen şifalı bitkileriyle ünlenen büyük bir adadır. Belâzûrî (1987, s. 612), Hind Okyanusu üzerindeki bu ada ülkesine, kadınlarının güzelliğinden dolayı Yakut adası denildiğini belirtmektedir. Ticaret gemilerinin uğramadan geçmediği Serendîb Adası'nın, "er-Rahûn" da denilen Âdem Dağında Hz. Âdem'in -Cennetten kovulduktan sonra- ayağını bastığı ilk nokta olarak bilinmesi (Taberî, Cilt 1, s. 122-126; İbn Hurdâzbih, 1889, s. 64) ve bu ayak izini görmek için ziyaretler düzenlenmesi yüzünden İslâm dünyasında da iyi tanınan (Âdem zirvesi 2243 m.) bir yerdir (Mes'ûdî, 1965, Cilt 1, s. 93 vd.; İdrisî, 1989, Cilt 1, s. 72 vd., 99; Yâkut, 1989, Cilt 3, s. 243 vd.; Heyd, 2000, s. 10 vd., 33 vd.; Arnold, 1997, Cilt 10, s. 514; İybar, 1950, s. 113 vd.).

³⁴ Uslu on sekiz geminin gönderildiğini söylemekte (1990, s. 52) ise de bu sayının çok abartılı olduğu ortadadır.

³⁵ Belâzûrî (1987, s. 611; Heyd, 2000, s. 38) ada meliki tarafından bu kadınların, Haccâc'a yaklaşma vasıtası olarak hediye edildiği için gemide bulunduğu bilgisini vermektedir. Haig (1928, Cilt 3, s. 2) ise bu gemiyi, kendiliğinden İslâm'ı kabul eden Seylan Adası kralının Haccac'a haraç/hürmetinden (tribute) gönderdiğini; bir başka rivayete göre de Velîd'in babası Abdülmelik'in, Hindistan ve civarına köle ve cariye satın almak için yolladığı gemiyi ekibiyle korsanların gasp edip Dâhir'in adamları tarafından da yağmalandığını belirtir.

Kâzerûn şehrine ulaştığında şiddetli bir fırtınaya yakalanan gemi Dibal³⁶ sahillerine sürüklenmişti. Burada o sıralarda yabancıların ve deniz korsanlarının bir araya gelmesiyle oluşup kendilerine nekâmire denilen bir zümre oturuyordu ki onlar, gemiye hücum etmişler; yolcu ve denizcilerden bir kısmını öldürerek ithaf edecekleri kıymetli cevherlerini ve tüm mallarını müsadere edip sağ kalan çocuk, kadın ve erkekleri esir, köle etmişlerdi. Bu kalabalığın arasındaki Benî Uzeyr³⁷ kabilesinden bir kadın o sırada: “Ey Haccâc! Ey Haccâc! Bana yardım et, kurtar” diye yüksek sesle bağırmaya başlamıştı.

Gemiden kaçıp kurtulan tacirlerden olayları ve kadının feryatlarını dinleyen belâğatıyla ünlü Haccâc, kendinden geçip “yardımına hazırım” diye haykırmıştı. Hemen Mekran’a Muhammed b. Harun’a yolladığı mektupta, gönderdiği elçi ile Raca Dâhir’in tehdit ya da vaatle bu hadiseleri telafi ve tazmin etmesini sağlamasını istemişti. Dâhir b. Çeç’in oturduğu krallık merkezi Dibal’e gelip mektubu sunan elçiye Raca, ahali hırsızlıkları ve kanunlara itaatsizlikleriyle şöhret bulup bölgede büyük bir anarşi unsuru olan ve bir türlü baş edilemeyen bu gürûh ile kendisinin de baş edemediğini dolayısıyla o hediyelerin geri alınıp esirlerin serbest bırakılmasını temine gücünün yetmeyeceğini söylemişti.

Beveridge’nin (1858, Cilt 1, s. 40), Dâhir’in talepleri bu bahanelerle reddetmesini bazı sinsi planlarının bulunduğu, Mahmud Hussain-Qureshi’nin (1960, s. 99), işi ciddiye almamasına bağlayıp Uslu’nun da isabetle özetlediği (1990, s. 52) gibi esasen Haccâc; hudutlardaki karışıklıklarda, Emevîler’e isyan ederek kendisine sığınan³⁸ ve Saîd’i öldüren Alâfileri cezalandırmak yerine himaye edip birlikte hareket etmelerinde hatta bölgenin gelirlerinin azalmasında, hep Sind meliki Dâhir’in parmağının olduğunu düşünüyordu. Son olaylar bu kanaatini ve meseleye daha fazla önem verip kökten halletme kararını iyice pekiştirdi.

Nitekim elçinin getirdiği bu üzücü haberlerin yanı sıra Hindu yöneticilerin (Ra/j/c/a) âsileri ve kaçakları korumaya kalkışması yüzünden giderek sığınak hâline gelen (Daudî, 1995, s. 31-32) Sind ve Hind beldelerine sefer yapmak için I. Velid b. Abdülmelik’ten müsaade istedi. Halife bu izni vermek istemediyse de ısrarlarına muvafakat etmek zorunda

³⁶ Hindistan’ın kuzeybatısındaki tarihî bölgede yani günümüzdeki Pakistan’ın Sind eyaletinde şimdi mevcut olmayan ve ahali tüccar olan eski bir liman şehri olup Hulefâ-yi Râşidîn döneminde Müslüman akınlarının âdeta temerküz ettiği Sind beldelerinin batısında bulunan Dibal/Deybül (Karaçi) şehri hakkında bkz. Üremiş, 2017, s. 481 nu.16.

³⁷ el-Kûffî’nin (1992, s. 90) “nekâmire” dediği sınıfa Belâzûrî (1987, s. 611-612), Mîd Deybül halkından bir zümre; Benî Uzeyr’e de Benî Yerbu’ demek suretiyle önemli bir farklılığı vurgular. Baloch el-Kûffî’nin Farsçasına eklediği İngilizce izahlarda (1983, s. 57-58); Belâzûrî’nin Benî Yerbu’ tavsifinin örfi bir isim olmadığı, Mîd kelimesinin Sind lügatinde, Sind sahillerinde oturan el-B/e/a/lûşiyye avcıları olup XIII. yy’da el-Kûffî’nin, bu örfi adı yani nekâmire’yi, Mîd (Med)leri kasten kullandığını belirtir. Na/n/gâmârâ’nın, XVII. yy’ın sonlarına dek Mirpur Sakro taluka’sının (idari alt kısım) Thatta bölgesinde / Dharajah-Rana liman kasabasında, Sind’in kıyı kuşağı tarihinde büyük bir devri kapsayan ve önemli kahramanlıklar gösterip Sind folkloruna ciddi katkıda bulunan farklı bir etnik kabile / cemaat / Romanlar (Çingeneler) olarak yaşadıklarını, günümüzde küçük gruplar hâlinde darmadağın olduklarını kaydeder. Süheyl Zekkâr da bu bilgilerin kaynağını belirtmeksizin daha da özetleyerek (el-Kûffî, 1992, s. 90 nu.2), kelimenin aslı Nân Hamra’dır dediği bu taifenin; merkezlerinin de şimdiki Kayrbûr (Khairpur?) olduğu ilavesini yapar.

³⁸ Dâhir’in ki gibi bir vakada da Sicistân emiri Abdurrahman b. Muhammed b. el-Eş’as el-Kindî, isyancılarla hareket edip cezalandırmak için üzerine gidilince II. Rutbîl’e sığınmış; Haccâc’ın tehdit, vergi indirimi vb. sonucunda Rutbîl, 84/703 (İbnü’l-Cevzî, 1992, Cilt 6, s. 259’da 85) yılında onun kesik başını yollamıştı (Belâzûrî, 1987, s. 562-563; Zehebî, 2003, Cilt 2, s. 967-968).

kaldı. Haccâc da Mekran ordusuna komutan olarak atadığı Ubeydullah b. Nebhân'ı³⁹ Dibal seferi için süratle yola çıkardı. Ne var ki ordusuyla Dibal'e ulaşan Abdullah; bir meydan muharebesi sonucunda savaş alanında şehit düşünce İslâm ordusuna Mekran'a geri dönmekten başka yol kalmadı (el-Kûfî, 1992, s. 91; Belâzûrî, 1987, s. 612; el-Gâmidî, 1996, s. 59-60).

Son gelişmeler üzerine Haccâc; yarım kalan Dibal seferinin tamamlanması görevini, yeniden kumandan tayin ettiği Umman'da bulunan Büdeyl (Büdîl) b. Tahfe el-Becelî'ye verdi. Yanına aldığı seçkin muhariplerden oluşan üç yüz kişilik birlikle yola çıkan Büdeyl'e, atama emrindeki mektupta belirtildiği şekilde Mekran'da bulunan Sind Valisi Muhammed b. Hârûn'un aldığı talimat üzerine hazırlattığı özel olarak teçhiz edilmiş üç bin askeri de katıldı. Tabiatıyla Dibal halkı, üzerlerine gelen İslâm ordusunu Alor (Aror, Rur)'daki Dâhir'e çoktan haber vermiş; Raca da mektupla durumu Nîrûn (Pakistan'daki Haydarâbâd) emiri olan oğlu Ceysiyye'ye bildirip Alor'a yardıma koşmaya çağırılmıştı. Dibal ahalisini hezimetle uğratan Müslümanlar zafere ulamak üzereyken Ceysiyye'nin, atları ve çok sayıda fili binek edinmiş tam teçhizatlı dört bin muharipten müteşekkil muhteşem ordusuyla çarpışmaların sürdüğü alana ulaşması, savaşın kaderini değiştirdi. İki taraf arasında gün boyu süren şiddetli çarpışmalar esnasında seksen kâfiri öldüren Büdeyl, gözlerinin etrafı kapatılmış olmasına rağmen atının fillerden ürkmesi sonucunda savaş alanında şehit düştü (el-Kûfî, 1992, s. 92).⁴⁰

Ubeydullah ve Büdeyl'in arka arkaya gelen başarısızlık (Yıldız, 1997, Cilt 13, s. 294) ve aynı kaderi paylaşma haberlerinden derinden etkilenen (Haig, 1928, Cilt 3, s. 2) Haccâc, büyük bir üzüntüye kapılmış ve o vahim savaşın dehşet anlarını teferruatıyla anlatan kişiyi, "sen şecaat sahibi bir adam olsaydın komutanın ile şehit olurdu" diye azarlamış; hatta bu intikamın unutulmamasını sağlamak için müezzinden, ezanda Büdeyl'in adını da telaffuz etmesini istemişti. Nitekim onun gazabından ve Büdeyl'in öcünü alacağından endişeye kapılıp kendilerini Dâhir'in de kurtaramayacağını düşünen Nîrûn kalesi sakinlerinden bir kısmı, yerini yurdunu terkle Haccâc'a aman talebiyle diyetlerini ödemeye razı olduklarını bildirerek itaatini arz etmişti (el-Kûfî, 1992, s. 93).

Haccâc, Horasandan Kuteybe'nin fetih müjdeleriyle sevinirken Sind'den 91/709 yıllarında gelen şehadet haberleri⁴¹ ile sanki kaynaklar da onun gibi hüznü ve bu tarafa suskun kalıyordu. Bunda, Haccâc'ın; II. Rutbil ile dokuz yüz bin dirhem değerinde mal ödemesi şartıyla, yedi ya da dokuz yıl savaşmayacağına dair yaptığı anlaşmanın ve Sîstan

³⁹ Bu ismi Baloch (1983, s. 66), el-Kûfî'nin Farsça neşrinde Ubeydullah... şeklinde zikrettiği halde Süheyl Zekkâr, bahse konu eserin Arapça çevirisinde Abdullah b. Nebhân es-Sülemî diye kaydetmektedir.

⁴⁰ Ayrıntıya girmeyen Belâzûrî, atı ürken Büdeyl'i kuşatan düşmanların belki Büdhe Zutları'nın öldürdüğünü söyler (1987, s. 612) ki zapt edemediği ya da attan düştüğü için bu son gerçekleşmiş olmalıdır. Anayurtları Kuzeybatı Hindistan olup çeşitli sebeplerle dünyanın pek çok yerine de göç e/d/ttiril/en, antropolojik ve etnik kökenleri hâlâ aydınlatılmayan, -Hind unsuru, Las-Bêla Lâsîleri ile Kaççî'de Belûclar ile karışmış- Cât/Cağ adı da verilen Zut (Zutt)ları; bölge ile ticari faaliyetleri münasebetiyle Araplar, Hz. Peygamber zamanından beri tanyorlardı ve bir kısmı Hz. Ömer döneminde Müslüman olmuşlardı. Tarihte ekseriyetle isyan, yağmacılık, savaşçılık, barnaklık yaptıkları suç/lu/lardan etkilenmeleri, cehalet ve kültürsüzlükleriyle tanınan bu kabile; ilmi sahada dikkat çeken bazı şahsiyetler de yetiştirmiştir (Belâzûrî, 1987, s. 521-524; Uslu, 1990, s. 28-29; Ansari, 2013, Cilt 44, s. 514-515; Dames, 1997, Cilt 2, s. 496 vd.).

⁴¹ Uslu'nun (1990, s. 69) hesapladığı bu tarih; el-Kûfî'nin (1992, s. 88-89), Muhammed b. Hârûn 86/705'te Mekran valiliğine atandı... Beş yılda denizin ve karanın fethine ulaşmaya muvaffak oldu sözleri ile uyumlu gibi gözükmektedir.

mıntıkasının “uğursuz, meş’ûm bir hudut (suğûr)”⁴² olmasının da etkisi var mıdır? tespiti zor. Ama o, yılmadan bir yandan itaatlerini bildirenlere istedikleri aman ve taahhüt vesikalarını yolluyor bir taraftan da etrafındakilere, Sind bölgesini küfrün esaretinden kurtaracak ve Çin sınırlarına kadar silah zoruyla da olsa İslâm’ı yaymayı başaracak bir komutan aramaları emrini veriyordu. Çeşitli isimler geliyor ama o, müneccimlerinin; Hind’in fethinin Muhammed b. Kâsım eliyle başarılabileceği hesaplamalarına ve haberlerine odaklanmıştı (el-Kûfî, 1992, s. 93). Nitekim adı geçenin çoktan atandığına dair emir, tam o sıralarda kendisine tebliğ edilmişti.⁴³

SONUÇ

Hindistan’ın kuzeybatısındaki tarihî bölge yani şimdiki Pakistan’ın Sindh eyaleti hudutlarında keşif, sızma harekâtı, yıpratma savaşları ve fetihler yoluyla kazanılan başarılar, Hulefâ-yi Râşidîn devrinin sonlarında iyice yavaşlayıp birkaç yıldır da durduğundan ciddi bir gelişme kaydedilememişti. Dolayısıyla Muâviye -ve müteakip halifeler- döneminde işler düzene girer girmez, Emevî devletindeki iç karışıklıklardan istifadeyle Sind bölgesinde itaatten çıkıp kaybettikleri yerlerden bazılarını geri almayı başaran veya bu tarz girişimlerde bulunanlar üzerine tedip seferleri düzenlenerek birçok merkez yeniden zapt, fetih ya da anlaşma ile kontrol edilmiştir. Mekran, Belûcistan ve Sîstan bölgesinin önemli bir bölümü ele geçirilmiş; Kâbil fethedilerek Benne ve Lahor gibi aradaki yerlerden bazıları zapt edilip İndus aşılarak Multan’a kadar ulaşılmış hatta bu stratejik şehir de epeyce zorlanmış, kısaca Kuzey Hindistan’ın büyük bölümü denetim altına alınmıştır. Bu konuda Muâviye kadar, Abdülmelik b. Mervân ve I. Velid ile ikisinin de şark umumi -Irak, Basra, Hind, Sind vb. vilâyetlerin- valiliğine atadıkları Haccâc’ın; Ziyâd b. Ebîh, Abdullah b. Sevvâr, Abdullah b. Âmir, Abdurrahman b. Semüre, Saîd b. Eslem, Büdeyl gibi ünlü ve yetkin komutanların çabaları bilhassa çok önemlidir.

Onların, Basra’ya bağlı olarak Sind suğûr valiliği (sorumluluğu) adı altında bölgeye düzenledikleri sayısız sefer ve fetih hamleleri kalıcı sonuçlara ulaşamadığından aynı yerlere tekrarlanıp durmuş; kumandanların ekserisi çarpışmalarda hayatını yitirmiş olmasına rağmen istenilen ilerlemeler kaydedilememiştir. Bunda Hind ve Sind bölgesinin coğrafi şartlarının çetinliğinin tesiri kadar Zuttlar vb. sakinlerinin savaşçı karakterinin de etkisi büyük olmuştur. Yine yörenin, idareye isyan bayrağı açanlarla kaçakların sığınağı hâline dönüşmesi, üstelik Racalarla hilafet merkezi aleyhine bazı çabalar içerisine girmeleri, Emevî yöneticilerinin; cezalandırılmalarını veya teslimlerini sağlamak için bölgeye ilgilerini sürdürmelerine, vergilerden tavizler vermelerine hatta fetih hamlelerinde çekince ve duraksamalarına yol açmıştır. Buna rağmen çalışma sayesinde, elli yıla yaklaşan bu dönemde artık Müslümanlara, Hind yarımadasına Belûcistan, Sîstan ve Sind yönünden uzanan yolların tamamen, Afganistan geçitlerinden giren kuzey ve batı istikametinden ulaşan yolların da önemli nispette açıldığını söylemek mümkün olmuştur. Yine bölgedeki

⁴² Sîstan valisiyken Haccâc’a isyan edip II. Rutbîl’in himayesine giren İbnü’l-Eş’as el-Kindî’nin teslimi için korkutma, vergi muafiyeti vaatleri ve bu anlaşma ile kesik başı Haccâc’a gönderilmişti. Sonrasında Rutbil sözleşme şartlarındaki vergileri ödemedi sıkıntı çıkarınca kumandan böyle demişti (Belâzûrî, s. 421, 502, 563; İbnü’l-Cevzî, 1992, Cilt 6, s. 259-260).

⁴³ Hindistan’ı bizzat fethetmek için Haccâc’ın izin istediğine; Halife Velid’inse Hind’in çok uzak, halkının câhil, silah, insan, erzak vs. temin ve takviyesinin böyle uzun bir mesafeden çok sıkıntılı, şimdiye dek giden İslâm ordularının zaten bu nedenlerle istenilen başarıyı elde edemeyip büyük kısmının helak olduğu hususlarının göz ardı edilmemesi konusunda uyarıp izin vermediğine dair haberler (el-Kûfî: 1992, s. 95 vd.) müteakip makalede değerlendirilecektir.

bu birikimlerle Muhammed b. Kâsım'a kısa sürede "Sind Fâtihi" unvanı kazandıracak muazzam fetihlerin gerçekleşme, ileriki dönemlerde ise İslâm medeniyetinin gelişme zemininin; Hulefâ-yi Râşidîn devri ve izleyen Emevî halifeleri ile tam anlamıyla hazırlandığı, altıncısı olan I. Velid'le de taçlandığı görülmüştür.

SUMMARY

As Arabs who were familiar with Hind and Sind regions due to the military, commercial and social factors, aggrandized their relationships with them and they continued it with the aim of dissemination and notification of Islam. The interests of Muslims for the historical region of sub-India, what is now Pakistan, taken under control of the Umayyad government founded by Muâviye (661-680) won a different extent. As such, the region of Sind turned into a place to which some criminals and fugitives who had been involved in revolt in Umayyad Government and to be used against Umayyads by Indian governors later. Thus, Umayyad governors with the aim of catching and punishing them, concentrated on the regions of India and Sind very much. As they forced the Rajas to kill and surrender the criminals and fugitives, they had to offer to Rajas the flexibility of paying taxes and not fight against them.

On the other hand, some of top level commanders such as Ziyâd b. Ebîh, Abdullah b. Sevvâr, Abdullah b. Âmir, Abdurrahman b. Semüre, Saîd b. Eslem, Sinan b. Seleme, İbn Kays, Râşid b. Amr, el-Münzir, el-Harrî, Büdeyl b. Tahfe, Muhammed b. Harun lost their lives in order to conquer the Sind region because of their duties to capture the rebellions and hard geographical conditions. Because Abdulmelik b. Mervan (685-705) and his son Velid the I. with Haccac whom they appointed as the governor to Iraq and east regions and was famous for his inhumanity aimed to conquer the Sind and Indian regions like Muâviye.

Achievements held as a result of exploration, percolation and conquest movements during the caliphs Omar, Uthman and Ali on account of losing some places as the result of splitting of the army couldn't go ahead of being attrition attempts. However, as the names especially Hajjâj who put his heart to conquer, the control in Sind was held in large and new conquest attempts started to become permanent and such issues as administration and tax were arranged all over. This is because, in general, the Muslims' coming to India and establishing military forces there, adaptation process to the region lasted about three quarters era and so the obstacles against the Islamic movements were reduced. This project puts forward the conquest of almost all of Sind, most parts of North India and even the control of the ways to Indian Peninsula in the reign of first, fifth and sixth caliphs of Umayyad government. Even in addition to previous attainments, these eras provided Muhammed b. Kasım to proceed easily and become 'The Conqueror of Sind' and they also opened ways to spread Islam in the Indian subcontinent.

KAYNAKÇA

- Ahmed, A. (1995). *Hindistan'da İslâm kültürü çalışmaları*. (L. Boyacı, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Ansari, A. S. B. (2013). Zutlar. *İslâm Ansiklopedisi C. XLIV* (s. 514-515). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Arnold, T. W. (1997). Serendîb. *İslâm Ansiklopedisi C. X* (s. 514). Ankara: MEB: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.
- Aycan, İ. (2005): Muâviye b. Ebû Süfyân. *İslâm Ansiklopedisi C. XXX* (s. 332-334). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aycan, İ. (2013). Ziyâd b. Ebîh. *İslâm Ansiklopedisi C. XLIV* (s. 480-482). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Baloch, N. A. (1990). The perspective: The South-Asian subcontinent before the advent of Islam. H. M. Said & S. M. Haq içinde, *Road to Pakistan I* (s. 28-45). Pakistan: Hamdard Foundation publications.
- Baloch, N. B. H. (1983). Ali b. Hâmid b. Ebî Bekr el-Kûfî. *Fathnamah-i Sind: Chachnâmah (çeçnâme)*. (Farsça yay. haz.) İslâmabad-Pakistan İslâm Üniversitesi İslâm Enstitüsü Yayınları.
- Belâzürî (1987). *Fütûhu'l-buldân*. A. E. et-Tabbâ ve Ö. E. et-Tabbâ (Yay. haz.). Beyrut: Müessesetü'l-Maarif.
- Beveridge, H. (1858). *A Comprehensive history of India C. I*. London: W. G. Blackie and Sons Ltd. publications.
- Büchner, V. F. (1997). Sistan. *İslâm Ansiklopedisi C. X* (s. 715-721). Ankara: MEB: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.
- Dames, L. (1997). Belûcistan. *İslâm Ansiklopedisi C. II* (s. 493-512). Ankara: MEB: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.
- Daudî, Z. (1995). *Pakistan ve Hindistan'da hadis çalışmaları*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Ebu'l-Fidâ (1840). *Takvîmu'l-buldân*. M. Reinaud ve M. Guckin de Slane (Yay. haz.). Paris-Beyrut: A L'imprimerie Royale-Dâru Sâdır.
- Ebu'l-Fidâ (1997). *el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer C. I*. M. Deyyûb (Yay. haz.). Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- el-Gâmidî, S. H. (1996). *el-Fütûhâtü'l-İslâmiyyetü li-bilâdi'l-Hindi ve's-Sind*. Riyad: Merkezü't-Dirâsâti ve'l-İlâm-Dâru İşbilyâ.
- el-Kûfî, A. (1412/1992). *Fethu's-Sind: Çeçnâme, Fetihnâme-i Sind*. (S. Zekkâr, Çev.) Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Fikr.
- Ferrand, G. (1997). Zott. *İslâm Ansiklopedisi C. XIII* (s. 624). Ankara: MEB: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.
- Haig, W. (1928). The Arap conquest of Sind. W. Haig içinde, *The Cambridge history of India (Turks and Afgans) C. III* (s. 1-10). Cambridge: At the University Press.
- Heyd, W. (2000). *Yakın-Doğu ticaret tarihi*. (E. Z. Karal, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İbn Haldûn (1988). *Târihu İbn-i Haldûn. C. II-III*. H. Şehâde (Yay. haz.). Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- İbn Havkal (1939). *Kitâbu sûreti'l-arz*. J. H. Kramers (Yay. haz.). Leiden: Briil Matbaası.

- İbn Hurdâzbih (1889). *el-Mesâlik ve'l-memâlik*. M. Jan de Goeje (Yay. haz.). Beyrut: Dâru Sâdır-Leiden Briil Matbaası.
- İbnü'l-Cevzî (1992). *el-Muntazam fi târihi'l-mülûk-i ve'l-ümem C. V-VI*. M. Abdülkâdir Atâ ve M. A. Atâ (Yay. haz.). Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Esîr (1870/1982). *el-Kâmil fi't-târih C. II-IV*. C. J. Tornberg (Yay. haz.). Beyrut: Dâru Sâdır-Leiden Briil Matbaası.
- İdrisî (1989). *Nüzhetü'l-müşâtâk fi ihtirâki'l-âfâk C. I*. E. Cerulli ve L. V. Vaglieri (Yay. haz.). Leiden-Beyrut: Âlemü'l-Kütüb.
- İstahrî (1927). *Mesâlik el-memâlik*. M. J. de Goeje (Yay. haz.). Beyrut: Dâru Sâdır-Leiden Briil Matbaası.
- İybar, T. (1950). *Sibirya'dan Serendib'e*. Ankara. Ulus Basımevi.
- Koyuncu, M. (2013). Velîd I, Ebu'l-Abbâs el-Velîd b. Abdilmelik b. Mervân. *İslâm Ansiklopedisi C. XLIII*. (s. 30-31). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kuyumcu, H. (2018). *Pakistan tarihi (1857-1958)*. Konya: Sage Yayınları.
- Lammens, H. (1997). Haccâc b. Yûsuf. *İslâm Ansiklopedisi C. V/1*. (s. 18-20). Ankara: MEB: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.
- Mahmud Hussain ve Hussain Qureshi (1960). *A short history of Hind-Pakistan*. Karachi: Pakistan Historical Society Publishers.
- Markopolo (t.y.). *Markopolo seyahatnamesi C. II*. F. Dokuman (Yay. haz.). 1001 Temel Eser.
- Mes'ûdî (1965). *Mürûcû'z-zeheb C. I*. C. Pellat (Yay. haz.). Beyrut: Menşûrâtü Câmîati'l-Lübnâniyye.
- Minorsky, V. (1997). Tûrân. *İslâm Ansiklopedisi C. XII/2*. (s. 107-114). Ankara: MEB: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.
- Nüveyrî (1975). *Nihâyetü'l-ereb C. XX*. M. R. Fethullah ve İ. Mustafa (Yay. haz.). Kahire: Dâru'l-Kütüb-el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb.
- Nüveyrî (1976). *Nihâyetü'l-ereb C. XXI*. M. E. Fazl ve A. M. el-Bicâvî (Yay. haz.). Kahire: Dâru'l-Kütüb-el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb.
- Özcan, A. (2009). Sind. *İslâm Ansiklopedisi C. XXXVII*. (s. 242-244). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Strange, G. L. (1905). *The lands of the eastern caliphate*. Cambridge University Press.
- Taberî (1387/1967). *Târîhu't-Taberî C. I, V-VI*. Beyrut: Dâru't-Türâs.
- Uslu, R. (1990). *Sind'de İslâm fetihleri (15-240/636-854)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Üremiş, A. (2001). S. H. el-Gâmidî, el-fütûhâtü'l-İslâmiyyetü li-bilâdi'l-Hindi ve's-Sind ve târihü'd-düveli'l-İslâmiyyeti fi'l-maşriki hatte'l-gazvi'l-Moğolî, 711-1231. *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları, I* (1), 209-212.
- Üremiş, A. (2005). Ali el-Kûfî, fathnamah-i Sind (chachnâmah) N. A. Baloch (Farsça Yay. haz.). İslâmabad 1983; fethu's-Sind (cac-nâme), (S. Zekkâr, Arapça Çev.). *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (42), 305-312.
- Üremiş, A. (2017). Sind'de İslâm fetihleri I. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD)*, 37, 477-488.

- Ya'kûbî (1883/1992). *Târîhu'l-Ya'kûbî C. II*. M. Th. Houtsma (Yay. haz.). Leiden-Beyrut: Dâru Sâdır.
- Yâkut el-Hamevî (1989). *Mu'cemu'l-buldân C. I. III-V*. F. A. el-Cundî (Yay. haz.). Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Yıldız, H. D. (1988). Abdülmelik b. Mervân. *İslâm Ansiklopedisi C. I*. (s. 266-270). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yıldız, H. D. (1997). Velîd I. *İslâm Ansiklopedisi C. XIII*. (s. 292-297). Ankara: MEB: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.
- Yüksel, A. T. (2012). Ubeydullah b. Ziyâd. *İslâm Ansiklopedisi C. XLII*. (s. 29-30). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Zehebî (2003). *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri ve'l-alâm C. II*. (H. 11-100). B. A. Ma'rûf (Yay. haz.). Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî.